

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2000 metai

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2001

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2000

VILNIUS 2001

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2000

VILNIUS 2001

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Algirdas GIRININKAS

Lietuvos istorijos institutas

Vytautas MERKYS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Vacys MILIUS

Lietuvos istorijos institutas

Edmundas RIMŠA (pirm. pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Antanas TYLA

Lietuvos istorijos institutas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 2001 Vilnius

<http://www.crosswinds.net/~istorija/lim.html>

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-780-41-1

© Lietuvos istorijos institutas, 2001

© Straipsnių autoriai, 2001

MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA

SVARBIAUSI 2000 M. LIETUVOS ISTORIJS INSTITUTO MOKSLINĖS IR MOKSLINĖS ORGANIZACINĖS VEIKLOS REZULTATAI

2000 m. Lietuvos istorijos instituto mokslininkai vykdė 16 mokslo tyrimo programų, finansuojamų iš valstybės biudžeto:

1. Baltų gentys ir jų kultūra. D. 1 (1997–2001) (habil. dr. V. Kazakevičius);
2. Lietuvos gyventojų XI–XVII a. kultūra archeologijos duomenimis. D. 1 (1997–2001) (dr. G. Zabiela);
3. Lietuva akmens ir žalvario amžiais. D. 1. (1999–2004) (habil. dr. A. Girininkas);
4. Lietuvos valstybė ir visuomenė XIII–XVIII a. (1995–2003) (doc. dr. Z. Kiaupa);
5. Pagalbiniai istorijos mokslai (1997–2001) (doc. dr. E. Rimša);
6. Lietuvos Metrikos ir kitų istorijos šaltinių tyrimas ir publikavimas (1985–2000) (dr. A. Baliulis);
7. Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai (1985–2000) (prof. habil. dr. A. Tyla);
8. Lietuvos istoriografijos paminklai. D. 1 (1998–2003) (doc. dr. I. Lukšaitė);
9. Lietuvos visuomenė XIX a.–XX a. pradžioje – modernėjimas ir jo kryptys (1996–2000) (dr. R. Miknys);
10. Lietuvos konfesinė kultūra XIX–XX a. (tarp universalizmo ir tautiškumo) (1998–2002) (dr. R. Laukaitytė);
11. Lietuvos pilietinės visuomenės vystymosi problemos 1918–1940 m.: vidaus ir išorės aspektai. D. 2 (1996–2000) (dr. Č. Laurinavičius);
12. Lietuvos politinė, ūkinė ir socialinė raida 1940–1990, 1990–1995 m. (1999–2003) (dr. R. Zizas);
13. Lietuvių papročių atlasas. D. 2. (1998–2002) (prof. habil. dr. R. Merkienė);
14. Lietuvos etnokultūriniai arealai ir jų dinamika. D. 2. (1998–2002) (prof. habil. dr. V. Milius);
15. Lietuvos istorijos bibliografija (1997–2001) (doc. dr. Z. Kiaupa);
16. Lietuvos istorijos metraštis (tęstinė) (prof. habil. dr. V. Merkys).

2000 m. Institute buvo vykdomos 4 mokslinės programos, remiamos Valstybinio mokslo ir studijų fondo (VMSF):

1. Žmogaus ir gamtos santykiai nuo seniausiųjų laikų iki Kristaus (X–I tūkst. pr. Kr.) Lietuvoje (1998–2001) (habil. dr. R. Rimantienė);
2. Rusijos tautinė politika Lietuvoje XIX a. viduryje (1998–2000) (dr. D. Staliūnas);
3. Senėjimo procesai archeologinėje keramikoje (1999–2001) (habil. dr. A. Girininkas);
4. Merkinės gamtinis ir kultūrinis paveldas: vertė ir kontekstai (2000–2001) (dr. Ž. Šaknys).

Programą „Kūryba ir tradicijos: geometriniai lietuvių audinių raštai“ (dr. V. Savoniakaitė) rėmė Atviros Lietuvos fondas.

2000 m. iš spaudos išėjo 18 Instituto darbuotojų parašytų, sudarytų, parengtų knygų. 2000 m. Instituto darbuotojai įvairiuose mokslo leidiniuose paskelbė 140 straipsnių, iš jų 26 užsienyje bei 55 – leidiniuose, kuriuose publikuoti mokslo straipsniai pripažįstami suteikiant mokslo laipsnį.

Vykdydami VMSF remiamas mokslines programas „Žmogaus ir gamtos santykiai nuo seniausiųjų laikų iki Kristaus (X–I tūkst. pr. Kr.) Lietuvoje“ ir „Merkinės gamtinis ir kultūrinis paveldas: vertė ir kontekstai“ Archeologijos ir Etnologijos skyrių moksliniai bendradarbiai žvalgė bei tyrinėjo Varėnos, Lazdijų, Kauno ir Marijampolės rajonų bei Rytų Lietuvos paminklus, taip pat rinko etnografinę medžiagą Merkinės apylinkėse. Vykdydama mokslinę programą „Lietuvos gyventojų XI–XVII a. kultūra archeologijos duomenimis“, Archeologijos skyriaus ekspedicinė grupė tyrinėjo Šeimyniškių piliakalnį (Anykščių r.). Tyrinėjimus rėmė Anykščių savivaldybė.

2000 m. Lietuvos istorijos institutas suorganizavo 6 konferencijas, 2 mokslinius seminarus: kovo 3 d. – konferenciją „Lietuvos Respublikos atkūrimo ir raidos dešimtmetis“; gegužės 4–5 d. – konferenciją „Archeologijos mokslo atskaitos taškai“, skirtą archeologiniams tyrinėjimams Lietuvoje 1998 ir 1999 m. apžvelgti (kartu su Aukštaitijos nacionaliniu parku ir Lietuvos archeologijos draugija); spalio 11–12 d. – konferenciją „Petras Vileišis – didysis Lietuvos kėlėjas“, skirtą Petro Vileišio gimimo 150 m. jubiliejui (kartu su Lietuvos menininkų rūmais); spalio 26–27 d. – tarptautinę konferenciją, skirtą Rimutės Rimantienės 80-mečiui, „Akmens ir žalvario amžiai Baltijos jūros regione“; lapkričio 9 d. – konferenciją „Etninė kultūra XX a. pabaigoje“; gruodžio 8 d. – VMSF remiamos mokslo programos „Žmogaus ir gamtos santykiai nuo seniausiųjų laikų iki Kristaus (X–I tūkst. pr. Kr.) Lietuvoje“ ataskaitinę konferenciją.

Instituto mokslininkai perskaitė 65 pranešimus Lietuvoje organizuose konferencijose bei 31 pranešimą užsienio konferencijose.

2000 m. įvyko 9 Lietuvos istorijos instituto tarybos posėdžiai. Taryba patvirtino 1999 m. mokslinio darbo ataskaitą (1 protokolas), pritarė Instituto 2000 m. biudžeto sąmatos projektui (2 protokolas), tvirtino Instituto darbuotojų atestavimo rezultatus (1, 9 protokolai). Taryba nutarė, kad galima pradėti doc. dr. I. Lukšaitės habilitacijos procesą, patvirtino habilitacijos komitetą (5 protokolas), priėmė eksternu ginti A. Malonaičio ir V. Vaitkevičiaus disertacijas ir patvirtino jiems doktorantūros komitetus (3 protokolas). Spalio 12 d. taryba patenkino doc. dr. E. Rimšos prašymą atleisti jį iš direktoriaus pareigų ir direktoriumi išrinko doc. habil. dr. A. Nikžentaitį (5 protokolas). Direktoriaus pavaduotoju moksliniam darbui taryba patvirtino dr. R. Miknį, pavaduotoju ryšiams su užsieniu – dr. D. Staliūną (6 protokolas). Taryba savo posėdžiuose pritarė Instituto leidinių teikimui spaudai, tęstinių mokslo leidinių „Lietuvos istorijos metraštis“, „Lietuvos etnologija“ ir „Lithuanian Historical Studies“ reorganizavimui bei patvirtino šių leidinių redkolegijas. Gruodžio 19 d. taryba patvirtino sutartį dėl Lituanistikos institutų asociacijos įsteigimo bei Lietuvos istorijos instituto ir Klaipėdos universiteto bendradarbiavimo sutartį (9 protokolas).

2000 m. savo kvalifikaciją pakėlė penki instituto darbuotojai: doc. dr. I. Lukšaitė už Lietuvos istorijos institute gruodžio 19 d. apgintą monografiją „Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje (XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis)“ (Vilnius: Baltos lankos, 1999 (liet., santr. vok.), 647 p.) suteiktas humanitarinių mokslų srities istorijos krypties habilituotos daktarės mokslo laipsnis. Instituto doktorantėms R. Ragauskieni, J. Sarcevičienei ir V. Žaltauskaitei už apgintas daktaro disertacijas suteikti humanitarinių mokslų srities istorijos krypties daktaro moksliniai laipsniai. Eksternu daktaro disertacijas institute apgynė Archeologijos skyriaus asistentas V. Vaitkevičius, KU asistentas A. Baublys bei VPU asistentas A. Malonaitis.

Trys Instituto doktorantai sėkmingai išlaikė studijų programose numatytus egzaminus ir pagal patvirtintas temas rengia disertacijas: D. Mačiulis – „Oficialioji Lietuvos kultūros politika 1926–1940“ (vadovas dr. G. Rudis); G. Zujienė – „Lietuvos valstybės valdovų, aukščiausių valstybės bei bažnyčios pareigūnų insignijos ir ceremonialas viešajame gyvenime“ (vadovas doc. dr. E. Rimša); Ž. Mačiukas – „Lietuvos ir Šventosios Romos imperijos santykiai XV amžiaus 4-ajame dešimtmetyje“.

1999 m. gruodžio 30 d. LR ministro pirmininko potvarkiu Nr. 586 valstybės stipendija jauniems mokslininkams 2000 metams paskirta dr. A. Ragauskui ir dr. V. Tumėnui.

Institutas palaikė mokslinius ryšius su užsienio mokslo institutais bei aukštosios mokyklomis. Buvo tęsiamas mokslinis bendradarbiavimas su Lenkijos MA Isto-

rijos ir Mokslo istorijos institutais, pratešta sutartis su Baltarusijos Nacionalinės MA Istorijos institutu. Šio bendradarbiavimo pagrindu Lenkijos archyvuose rinko duomenis dr. V. Jogėla, dr. E. Meilus, dr. S. C. Rowell, dr. A. Prašmantaitė, dr. G. Sliesoriūnas, dr. R. Ragauskienė, A. Katilius, doktorantė V. Ilgevičiūtė. Atviros Lietuvos fondo, Lietuvių katalikų mokslo akademijos, VMSF remiami St. Peterburge (Rusija) archyvinę medžiagą rinko dr. V. Jogėla, dr. D. Staliūnas ir A. Katilius, VMSF remiamas Stokholmo (Švedija) archyvuose rinko medžiagą dr. D. Staliūnas. Asmeniškai apsirūpinę stipendijomis bei lėšomis Lenkijoje stažavosi, rinko archyvinę medžiagą ar skaitė paskaitų kursus dr. A. Prašmantaitė, prof. habil. dr. A. Tyla, doc. dr. J. Kiaupienė, dr. R. Čapaitė, dr. A. Ragauskas, doc. dr. E. Rimša. Laimėjęs Mokslo ir studijų departamento paskelbtą konkursą Prahos Karolio universitete (Čekija) stažavosi doktorantas Ž. Mačiukas, Baltarusijos Nacionalinės MA Istorijos institute D. Vilimas.

2000 m. pabaigoje Institute dirbo 132 etatiniai darbuotojai: 123 iš jų institutas yra pagrindinė darbovietė, tarp pastarųjų – 60 mokslininkų (6 habilituoti daktarai profesoriai, 2 habilituoti daktarai docentai, 3 habilituoti daktarai, 3 daktarai docentai, 46 daktarai), 15 mokslo darbuotojų be mokslinio laipsnio (tarp pastarųjų 7 humanitarinių mokslų srities istorijos krypties doktorantai), 27 mokslinio techninio ir 30 kito aptarnaujančio personalo. Tarp 9 institute ne pagrindinėse pareigose dirbančiųjų – 3 mokslininkai (3 daktarai), 1 mokslo darbuotojas be mokslinio laipsnio, 5 mokslinio-techninio personalo darbuotojai.

Saulė Urbanavičienė

Konferencijos, pasitarimai, simpoziumai

XIX BALTIJOS ŠALIŲ MOKSLO ISTORIKŲ IR FILOSOFŲ KONFERENCIJA

2000 m. sausio 15–17 d. Vilniuje ir Kaune vyko XIX Baltijos šalių mokslo istorikų ir filosofų konferencija, pavadinta „*Historiae Scientiarum Baltica '99*“. Estijos, Latvijos ir Lietuvos šios srities mokslininkai artimai bendradarbiauja jau 40 metų, nuo 1958 m. Rygoje įvykusios pirmosios bendros konferencijos. Jose buvo apibrėžti trijų respublikų istorinės raidos ir lemties bendrumai, postuliuota ypatinga rytinės Baltijos pakrantės geopolitinė padėtis ir jos reikšmė kultūros bei švietimo sklaidai – tai tiltas tarp Rytų ir Vakarų. Prieita prie vienareikšmės išvados, kad daugelį problemų būtina spręsti kartū, visokeriopaip stiprinti ir plėsti bendradarbiavimą. Apskritai toks regioninis vienijimasis, siekiant gaivinti istorinę atmintį, be to, vykęs vietinė inicia-

tyva, apeinant Maskvą, buvo ganėtinai įžūlus žingsnis sovietinio mokslo organizacijoje. Į šiemetinę konferenciją atvyko trys mokslo istorikai, dalyvavę ir pirmojoje: tai Latvijos mokslų akademijos prezidentas prof. Janis Stradinis, medicinos istorikas, Odesos universiteto prof. Konstantinas Vasiljevas, gamtos mokslų istorikas prof. Stasys Biziulevičius. 1990 m. XV konferencijoje, vykusioje vėlgi Rygoje, jau galėjome oficialiai įkurti Baltijos šalių asociaciją. Po to vyko demaršas SSSR nacionaliniam mokslo istorikų ir filosofų susivienijimui, pareiškiant apie trijų Baltijos respublikų atsiskyrimą ir tik lygiateisės partnerystės galimybę. Netrukus Baltijos šalių asociacija tapo Tarptautinės mokslo istorikų bei filosofų sąjungos nare (Internation Union of the History and Philosophy of Science – IUHPS). Dabar turime galimybę tiesiogiai dalyvauti visuose tarptautiniuose IUHPS renginiuose, o bendra Baltijos šalių narystė didina įtaką ir reikšmę šioje organizacijoje. Konferencijos organizacinio komiteto pirmininkas buvo Lietuvos mokslų akademijos prezidentas B. Juodka.

XIX konferencijos darbui buvo suformuluotos tokios pagrindinės temos: 1) mokslas pasitinkant 3-iajį tūkstantmetį: istorinis patyrimas ir perspektyvos žvelgiant į viešpataujančios informacinės technologijos erą, 2) žmogaus ugdymas ir jo intelektualiai raiška: mokslo ir technologijos istorijos vaidmuo. Gautosios pranešimų tezės išties parodė, kad mokslo istorikai neapsiriboja vien kuria nors siaura sritimi ir jos faktologija; tyrimai siejami su socialinio bei politinio gyvenimo įvykiais ir aplinkybėmis, net ekologine situacija, o išvados projektuojamos į ateitį. Norą dalyvauti Baltijos šalių konferencijoje pareiškė taip pat mokslo istorikai iš Vidurio Europos, Suomijos, Lenkijos, Ukrainos, Baltarusijos ir Rusijos.

Konceptualios idėjos apie mokslo istorijos reikšmę žengiant į informacinės visuomenės sukūrimą buvo išsakytos plenariniuose posėdžiuose. Baltijos šalių bei Lietuvos asociacijos prezidentas prof. J. A. K r i š t o p a i t i s pabrėžė, kad visuomenės, kurios puoselėja istorinę atmintį ir nuolat iš naujo įvertina patyrimą, lengviau suranda sprendimus kritinėse situacijose, lūžio momentais. Prof. J. S t r a d i n i s kalbėjo apie mokslo istorijos reikšmę formuojant ir išlaikant tautinį identitetą, valstybingumo idėją. Prof. K. S i l i v a s k a s savo pranešime apžvelgė Estijos mokslo raidą nuo seniausių laikų iki dabarties, akcentuodamas momentus, susijusius su socialiniais bei politiniais pokyčiais.

Sveikindamas XIX konferencijos dalyvius, tradiciškai lotynų kalba prabilo R. H a l l e u x, Tarptautinės mokslo istorikų ir filosofų sąjungos Istorijos departamento vadovas. Savo pranešimą jis paskyrė Europos mokslo bendrijos istorijai. Išties aktualus buvo profesorių K. K r i š č i ū n o ir A. L u k o š e v i č i a u s pranešimas apie humanistinių vertybių technologijoje matmenį. Jų mintys yra svarbios įveikiant sovietmečio suformuotą primityvų požiūrį į techniką ir technologiją kaip vieną gamybines jėgas. Prof. K. M a k a r i ū n a s savo žodį orientavo į dabarties aktualijas,

darančias didžiulę įtaką mokslo ateičiai. Reikalinga mokslininkų ir visuomenės sutartis, apibrėžiant valstybės politiką mokslo srityje. Labai svarbu visuomenei išaiškinti, kad mokslas atliepia būtent jos reikmes. Prof. A. T a r g a m a d z è nagrinėjo studijų raidos tendencijas formuojantis informacinei visuomenei. Plenarinių pranešimų dieną užbaigė kompozitoriaus Giedriaus Kuprevičiaus muzikos vakaras. Įvairių stilistikų taikus sambūris su įkvėpimu atliktoje improvizacijoje praturtino konferencijos temas ir dvasią.

Mokslo priešistorėi, etnologijai ir muziejams skirtoji sesija įvyko Molėtų rajone įsikūrusiame Lietuvos etnokosmologijos muziejuje. Dalyviai ilgokai užtruko apžiūrindami muziejaus ekspoziciją, įrengtą kylant į viršų tarsi mitologiniu Pasaulio medžiu: nuo šaknų – požeminės galerijos, iki viršūnės – astronominiu kupolu vainikuotų bokštų. Kosmologinis požiūris į baltų kultūros ištakas bei vėlesnę kultūros raidą daugeliui pasirodė netikėtas, intriguojantis ir netgi unikalus. Gyvą svečių susidomėjimą sukėlė taip pat liaudiškosios metrologijos – matų ir saikų skyrius. Kaimo žmonių pasigamtintų matavimo įnagių buityje jau nebesapitaiko. Apskritai tai menkai tyrinėta, bet labai informatyvi sritis. Svečiams „atradimai“ buvo ir lietuviškieji paleoastronomijos paminklai (pavyzdžiui, XV a. pradžios Birutės kalno Palangoje įrenginys), ir daugelis mūsų astronomijos istorijos puslapių, ir M. K. Čiurlionio darbų reprodukcijos.

Šioje sesijoje buvo perskaityta 12 pranešimų. Pirmųjų Baltijos šalių gyventojų mitologinius įvaizdžius atskleidžia iškalti ant uolų piešiniai – petroglifai, randami Onegos ežero pakrantėje. Juos 1982–1996 m. tyrinėjo Estijos priešistorinio meno draugijos nariai; apie išpūdingus rezultatus papasakojo svečias iš Tartu V. P o i k a l a i n e n a s. Labai vertingus istorinių mokslo prietaisų rinkinius, sukauptus Tartu universiteto istorijos muziejuje, pristatė šio muziejaus bendradarbis T. P u n g a s. Detaliau buvo kalbėta apie meteorologinius matavimo instrumentus. Mokslo muziejaus sampratos kaitą savo pranešime apžvelgė dr. N. K e r š y t ė. Svečiai iš Vengrijos dr. S. F ö l d v a r i ir Bulgarijos prof. L. A. S a f o n e a kalbėjo apie viduramžių universitetuose dėstyta me gamtos filosofijos kurse susiformavusias koncepcijas.

Labai gyvai buvo apsvarstyti pranešimai, skirti Platielių ežero apylinkių tyrinėjimams. Keletą pastarųjų sezonų ten dirbo Klaipėdos universiteto archeologų bei Lenkijos povandeninių archeologinių tyrinėjimų ekspedicijos. Tačiau šįkart kalbėta ne apie konkrečius šių darbų rezultatus, bet apie išryškėjusius senosios dvasinės kultūros relikтус. Jūrų muziejaus bendradarbis D. E l e r t a s susiejo Platielių legendas su ežero mitologine erdve. Architektas S. M a n o m a i t i s pateikė duomenų apie ežero pakrančių darinių ir salų bei ten stūksančių akmenų sistemas, jų galimą paleoastronominių sąryši. Archeologas dr. V. Žulkus referavo apie Platielių apylinkėse aptiktą priešistorinį paminklą, pirminiu vertinimu, turintį analogų Halštato keltiškoje kultūroje,

taigi siejantį mūsų kraštą su Europos proistore. Lietuvos etnokosmologijos muziejaus bendradarbiai pristatė tyrinėjimų rezultatus apie mūsų krašto medinių bažnyčių geografinę orientaciją (R. L a u ž i k a s), M. K. Čiurlionio kūrinių kosmologinį aspektą (dr. G. K a k a r a s), senąjį baltų Mėnulio kalendorių bei jo relikthus lietuvių etnokultūroje (dr. L. K l i m k a). Pertraukose tarp posėdžių sesijos dalyviai grožėjosi vaizdinėmis Labanoro regioninio parko apylinkėmis, kalvų, miškelių ir ežerų ežerėlių panorama, nuostabiai efektyviai atsiveriančia iš bokštų aukštybių.

Antrą konferencijos dieną Lietuvos mokslų akademijos rūmuose buvo kalbama ir diskutuojama įvairiais specifiniais mokslo istorijos klausimais. Buvo dirbama 8 sekcijose: mokslo visuomenė ir universitetinis lavinimas, mokslo sociologiniai ir filosofiniai aspektai, matematikos, fizikos ir chemijos istorija, įvairūs gamtos mokslų istorijos klausimai, technologijos ir mokslo apie Žemę istorija.

Kitas Baltijos šalių mokslų istorikų ir filosofų susitikimas įvyks 2001 m., jį surengs Estijos mokslininkai, vadovaujami naujo bendros asociacijos prezidento prof. K. Silivasko. Išsiskiriant kalbėta apie galimybę netolimoje ateityje Baltijos šalyse organizuoti tarptautinį mokslų istorikų kongresą.

Libertas K l i m k a

KONFERENCIJA „KRYŽIŲ KALNO ISTORINĖ RAIDA IR JO IŠLIKIMO PROBLEMAS“

Ši konferencija vyko 2000 m. vasario 24–25 d. Šiauliuose. Ją sveikino Šiaulių rajono meras A. Jonuška, Šiaulių vyskupijos generalvikaras mons. K. Jakaitis, programą pristatė Šiaulių rajono paminklotvarkininkė S. Tauterienė. Joje apsilankė ir kalbą pasakė Lietuvos seimo pirmininkas prof. V. Landsbergis. Tarptautinė konferencija buvo surengta pagal PHARE CREDO programą, jos rengėjai – Šiaulių rajono savivaldybė, viešoji įstaiga „Kryžių kalno priežiūros komitetas“ ir Jelgavos rajono Vilcės savivaldybė (Latvija). Sudėtinė programos dalis buvo tarptautinis fotografijos konkursas „Kryžių kalnas fotografijoje“. Buvo pristatytas ir gyvų diskusijų susilaukė Kryžių kalno ir jo aplinkos detalaus suplanavimo projektas. Pademonstruoti vaizdo filmai „Kryžių kalnas“ (A. Puodžiūnas ir Z. Ripinskis) ir „Vilcė – istorinis ir archeologinis kompleksas“. Dalyviai aplankė Kryžių kalną ir netoliese pastatytą pranciškonų vienuolyną.

Pranešimus skaitė Šiaulių un-to atstovai: prof. habil. dr. V. R i m k u s – „Kryžių kalnas – kultūros fenomenas“; doc. dr. G. M a ž e i k i s – „Gyvų tikėjimų simbolių konfliktai Kryžių kalno pavyzdžiu“; doc. dr. R. T r i m o n i e n ė – „Paminėjimai apie

Kryžių kalnus XVII–XVIII a. dokumentuose“; asist. B. S a l a t k i e n ė – „Jurgaičių piliakalnio – Kryžių kalno archeologiniai tyrinėjimai“; Kauno technologijos un-to prof. habil. dr. J. B u č a s – „Sakralinės raiškos asociatyvių kraštovaizdžių visuomeninė reikšmė Lietuvoje“; Architektūros ir statybos in-to prof. habil. dr. J. M i n k e v i č i u s – „Natūrali sakralinė erdvė ir architektūrinės novacijos“; Rusijos kultūros ir gamtos paveldo mokslinio tyrimo in-to prof. habil. dr. J. V e d e n i n a s – „Asociatyvūs kraštovaizdžiai Rusijoje“; Lenkijos istorinio kraštovaizdžio apsaugos centro Varšuvoje magistras M. S w i a t k o w s k i s – „Kai kurios kultūrinio kraštovaizdžio apsaugos problemos Lenkijoje“; Latvijos Jelgavos r. valst. kultūros paminklų inspekcijos darbuotoja I. L a s t o v e c k a – „Jelgavos rajono Vilcės valsčiaus kultūros paveldas ir jo panaudojimo perspektyvos“; VU doktorantas A. S t r e i k u s – „Sovietų valdžios antireliginė politika Lietuvoje ir Kryžių kalnas“; Lietuvos kultūros vertybių apsaugos departamento Šiaulių teritorinio padalinio darbuotojas D. M a č i u l i s – „Kryžių kalno ir jį supančio kraštovaizdžio istorinė raida“; fil. magistras iš Klivlendo, JAV, E. Č a p a s – „Apmąstymai apie bendražmogišką Kryžių kalno svarbą“; brolis kun. P. V a i n e i k i s OFM – „Kryžiaus išmintis“.

Konferencijoje buvo kalbama apie Kryžių kalno istoriją, jo plėtotę, ateities perspektyvas ir projektus. Nagrinėti ir priimti siūlymai, kaip išsaugoti šio unikalaus dvasinės ir materialinės kultūros paminklą, nestokota ir aštrių diskusijų. Kryžių kalno problematikos dingstimi kalbėta ir apie platesnes kraštovaizdžio ir paminklų apsaugos problemas, kaip jos iškyla ir sprendžiamos Latvijoje, Lenkijoje, Rusijoje. Kryžių kalnas tampa rimtų mokslinių tyrinėjimų objektu, o sėkmingai įvykusi konferencija atskleidė tolesnių faktinių paieškų ir apibendrinimų diapazoną bei galimybes.

Vytenis R i m k u s

PAMINĖTOS KAZIMIERO VENCLAUSKIO 120-OSIOS GIMIMO METINĖS

2000 m. vasario 25 d. Šiauliuose paminėtos advokato K. Venclauskio 120-osios gimimo metinės. Iškilnės vyko „Aušros“ muziejaus Venclauskių namuose.

Kazimieras Venclauskis – garsus tarpukario advokatas, visuomenininkas, politikas, kultūros organizatorius ir mecenatas, šeimos, išauginusios 100 vaikų, tėvas. Stepono Kairio žodžiais, K. Venclauskis buvo „didis visuomenininkas, tvirtais saitais susijęs su sava visuomene ir dėl to mokėjęs visą savo gyvenimą būti nepavargstančiu darbininku, nestokojančiu sumanymų, ryžtingu jų vykdytoju, beveik neribotai dosniu

kiekvienam jų darbui. Jo veiklos impulsai buvo tokie pat gilūs, kaip ir jis pats“. Šie-
met sukanka ir 60 m. nuo K. Venclauskio mirties. Tik keletu dienų jam pritrūko iki 60
metų sukakties.

Gimė K. Venclauskis 1880 m. vasario 27 d. Plungės valsčiaus Juodeikių kaime,
ūkininko šeimoje. Mokėsi Palangos progimnazijoje, Liepojos gimnazijoje, kurią bai-
gęs 1898 m. bandė studijuoti technikos mokslus Petrapilyje, mediciną Varšuvoje, bet
vėliau pasirinko teisę – baigė Tartu universiteto Teisės fakultetą.

1902 m. K. Venclauskis vedė aktorę ir režisierę iš Šiaulių Stanislavą Jakševičiūtę.
1908 m. pavasarį K. Venclauskis persikėlė gyventi į Šiaulius, kur gyveno ir dirbo iki
mirties (mirė 1940 m. vasario 24 d., palaidotas Šiaulių Senosiose (Talšos) kapinėse).

Šiauliuose K. Venclauskis vertėsi advokato praktika, dalyvavo LSDP veikloje.
1911 m. jis buvo išrinktas į Šiaulių miesto dūmą. 1918 m. K. Venclauskis buvo išrink-
tas pirmuoju Nepriklausomos Lietuvos Šiaulių miesto burmistru, 1919 m. pavasarį
tapo Šiaulių apskrities valdybos pirmininku ir buvo juo iki 1920 m. pavasario, kai
buvo išrinktas Steigiamąjo seimo nariu. Steigiamajame ir kituose seimuose advoka-
tas dirbo Teisės komisijoje, vadovavo socialdemokratų frakcijai. LSDP tuo metu už-
ėmė gana radikalias pozicijas. Tai lėmė ir K. Venclauskio, kaip politiko, pažiūras ir
veiklą. K. Venclauskis vienu metu buvo ir socialistas, kovojęs prieš socialinę prie-
spaudą, ir demokratas, ir tautinio sąjūdžio veikėjas, Lietuvos patriotas.

1925–1931 m. K. Venclauskis vadovavo Šiaulių miesto tarybai, o burmistru dir-
bo Jackus Sondeckis. Tuo metu buvo daug padaryta visose miesto gyvenimo srityse.
1935–1939 m. būdamas miesto tarybos narys jis aktyviai dalyvavo Šiaulių kultūrinia-
me gyvenime, kooperatiniame judėjime.

Lietuvoje K. Venclauskis buvo žinomas ir kaip vienintelės šeimos, išauginusios
daugiau nei 100 našlaičių ir pamestinukų, tėvas, šeimai aukojęs ne tik dideles lėšas,
bet kartais ir karjerą.

K. Venclauskio 120-ųjų metinių minėjime dalyvavo jo dukra advokatė Gražbylė
Venclauskaitė (antroji dukra Danutė mirė 1999 m., palaidota Waterbury kapinėse,
Konektikuto valstijoje, JAV), keletas Venclauskių augintinių, gyvenančių Lietuvoje,
prof. Saulius Sondeckis su žmona Silvija, LSDP Šiaulių skyriaus atstovai, miesto
visuomenė.

„Aušros“ muziejaus vyr. muziejininkė Irena N e k r a š i e n ė perskaitė pranešimą
apie K. Venclauskio gyvenimą ir darbus. Dukra Gražbylė pasidalijo prisiminimais
apie tėvą. Apie Venclauskių šeimą kalbėjo augintinės S. Tamulienė ir A. Bružienė.
Prof. S. Sondeckis kalbėjo apie bendrus savo tėvo, Šiaulių miesto burmistro Jackaus
Sondeckio, ir K. Venclauskio darbus, dėkojo G. Venclauskaitei už pagalbą, suteiktą
jam studijų metais.

Minėjime buvo pristatyta Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidyklos išleista knyga „Kazimieras Venclauskis“. Tai pirmas bandymas išsamiau aptarti K. Venclauskio asmenybę ir jo plačiašakę veiklą. Istorinėje literatūroje, publicistikoje, periodikoje apie K. Venclauskį yra rašyta, bet daugiausia nagrinėtas S. ir K. Venclauskių šeimos fenomenas. K. Venclauskiui dėmesio teko mažiau. Jis pats archyvo nekaupė, neišliko ir negausus K. Venclauskio kūrybos palikimas. Išsami K. Venclauskio straipsnių bibliografija iki šiol nesudaryta. Po jo mirties spaudoje buvo paskelbta nekrologų ir jo gyvenimą bei veiklą analizuojančių straipsnių. Spaudoje išsakyta mintis, kad K. Venclauskis nusipelnė ir monografijos. Ši mintis buvo realizuota tik po 60 metų.

Knygos sudarytoja – muziejininkė I. Nekrašienė (ji ir „Pratarmės“ autorė). Knygą sudaro dvi dalys: „Gyvenimo ir veiklos bruožai“ ir „Amžininkų atsiminimai“.

Pirmosios dalies straipsnių autoriai: advokatas Jonas Nekrašius, Šiaulių universiteto doc. Jonas Sireika, muziejininkė Eugenija Jovaišaitė, žurnalistas Leonas Peleckis-Kaktavičius, advokatė Gražbylė Venclauskaitė nagrinėja įvairias K. Venclauskio veiklos sritis (profesinę, politinę, kultūrinę) bei šeimos santykius. Antrojoje dalyje įdėti Stepono Kairio, Kipro Bielinio, Onos Kairienės, Jono Vilkaičio, A. Valinčiaus anksčiau publikuoti straipsniai apie K. Venclauskį.

Knygą pristatė leidybos vadovė V. Šiukščienė. Autorių vardu kalbėjo advokatas J. Nekrašius.

Minėjime „Aušros“ muziejaus direktorius R. B a l z a pristatė Venclauskių namų – istorinio kultūros centro koncepciją. Muziejininkų planuose – Venclauskių namų (tėvų namą 1991 m. Venclauskių dukros Gražbylė ir Danutė padovanojo su sąlyga, kad jame visą laiką bus muziejus) pertvarkymas ir pavertimas moderniu muziejumi su miesto istorijai skirta ekspozicija, K. Venclauskio memorialiniu kambariu, moderniai sutvarkyta biblioteka, prieinama miesto visuomenei, kino sale ir t. t. Vienas iš būsimąjo centro akcentų – K. Venclauskio biusto pastatymas namų kiemelyje. Minėjime buvo pristatytas K. Venclauskio biusto projektas (autorius – skulptorius Gintautas Lukošaitis).

Salėje, kurioje vyko minėjimas (buvusiame Venclauskių valgomajame) surengta paroda iš Danutės Venclauskaitės archyvo, kurį po jos mirties iš JAV į „Aušros“ muziejų pargabeno Šiaulių universiteto prof. V. Rimkus.

Minėjime skambėjo smuikininkės M. Minčiūnienės atliekami klasikų kūriniai. Muziejininkai ir dukra Gražbylė padėjo gėlių ant K. Venclauskio kapo.

Virginija Š i u k š č i e n ė

FILOKARTISTO DIENA

2000 m. kovo 3 d. Šiaulių „Aušros“ muziejaus Fotografijos skyriuje buvo su-
rengta „Filokartisto diena“. Konferencijoje „Lietuviškų atvirukų ištakos“ perskaityti
pranešimai: D. J u n e v i č i a u s – „Lietuvos atvirukų raidos bruožai“, prof. habil.
dr. V. R i m k a u s – „Atvirukai – kultūros fenomenas“, A. Z i m n a c h a i t ė s –
„Praeities žingsniai dabartyje: Onos Vitkauskytės – stambiausios XX a. pradžios at-
virukų leidėjos Lietuvoje gyvenimo bei leidybinės veiklos pėdsakai“. Buvo ekspozic-
nuojamos trijų kauniečių atvirukų kolekcijos: D. A k s t i n o – „Onos Vitkauskytės
išleistieji atvirukai“, A. B u r k a u s – „Senieji lietuviški atvirukai“, H. K e b e i k i o
„Lietuvos tiltų istorija ikonografijoje“. Kiekvienas iš šių kolekcininkų pristatė ir ko-
mentavo savo parodą. Vyko plačios diskusijos apie atviruko apibrėžimą, klasifikacini-
nius ir vertės apibrėžimus.

Filokartisto dienos iniciatorius Antanas D i l y s su sūnumi Raimondu savo 55 tūkst.
atvirukų kolekciją padovanojo „Aušros“ muziejui.

Vytenis R i m k u s

LIETUVIŲ KULTŪROS INSTITUTO VOKIETIJOJE 2000 M. SUVAŽIAVIMAS

Dvidešimtas Lietuvos kultūros instituto (LKI) suvažiavimas įvyko 2000 m. ba-
landžio 29 – gegužės 1 d. Hiutenfelde. Paskaitose ir diskusijose dalyvavo per 50 LKI
narių ir svečių, o koncerte apsilankė kur kas daugiau asmenų.

Sukaktuvinį suvažiavimą sveikinimo žodžiu atidarė LKI vedėjas dr. Vincas B a r-
t u s e v i č i u s. Jis trumpai apžvelgė suvažiavimų raidą. Pirmasis suvažiavimas įvyko
1981 m. gruodžio 4–6 d. Hiutenfelde. Iš pradžių suvažiavimai turėjo burti lietuvius
išseivius mokslininkus, skatinti jų darbą ir sudaryti galimybę aptarti darbo rezultatus.
Tačiau netrukus buvo užmegztas bendradarbiavimas su vokiečių mokslininkais ir ple-
čiamas savos kultūros pristatymas besidominčiai vokiečių visuomenei. Todėl suva-
žiavimus greitai teko vesti dviem kalbomis – lietuvių ir vokiečių, o pastaraisiais me-
tais, ypač po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, tik vokiečių kalba. Kartu su
lietuviais išseiviais ir vokiečiais suvažiavimuose dalyvauja lietuviai mokslininkai iš
Lietuvos. Iki šiol 74 paskaitininkai skaitė 107 paskaitas. Iš jų 21 išseivis perskaitė
45 paskaitas, 21 lietuvis iš Lietuvos – 21 paskaitą ir 32 vokiečiai arba kitos tautybės
asmenys – 41 paskaitą. Nuo 1985 m. suvažiavimuose skaitytos paskaitos leidžiamos

atskiru leidiniu. Su skaitytomis šiais metais tokių leidinių jau bus išėję 15. Nuo 1988 m. LKI suvažiavimuose vyksta koncertai. Atlikėjai – daugiausia menininkai iš Lietuvos.

Pirmą paskaitą „Vokiečių okupacinių įstaigų nesutarimai dėl Lietuvos vokiečių kunigų veiklos Lietuvoje 1942–1944 m.“ skaitė dipl. bibl. Arthuras H e r m a n n a s iš Bamentalio. Paskaitininkas iš pradžių nušvietė vokiečių okupacinių įstaigų kompetenciją bei veiklą ir repatriacijos eigą. Nagrinėdamas grįžusiųjų repatriantų religinio aptarnavimo problemą, atskleidė skirtingus, dažnai vienas kitam prieštaraujančius okupacinių įstaigų tikslus, ypač saugumo organų veiklą. Pastarieji galų gale priimdavo visus svarbius sprendimus. Civilinė valdžia neturėjo galios net tvarkyti savo tautiečių reikalų. Taip pat pasirodė, kad grįžusieji Lietuvos vokiečiai dažniausiai nebuvo nacionalsocialistinės ideologijos šalininkai. Tik jaunimas ir dalis vadų leidosi suvedžiojami.

Liono universiteto istorijos profesorius dr. Eberhardas D e m m a s skaitė paskaitą „Juozas Gabrys, Jean Pellissier ir Tautų Lyga 1910–1918 m.“ Prieštaringa Gabrio asmenybė ir nevienareikšmė jo veikla dar galutinai neįvertinta. Paskaitininkas, galėdamas panaudoti ką tik Lietuvių kultūros instituto archyve rastą Gabrio atsiminimų antrąją ir trečiąją dalį, nušvietė intriguojančią jo veiklą. Jis padarė išvadą, kad Gabrys veikė kaip lietuvis patriotas. Nepaisant jo akcijų prieš Lietuvos Tarybą, jis rėmė Lietuvos nepriklausomybės siekį. Vokiečių įrankis jis nebuvo.

Bremeno universiteto docentas Rüdigeris R i t t e r i s, M. A., kalbėjo apie kompozitorių Stanisławą Moniuszką (1819–1872) tarp lenkų, baltarusių ir lietuvių tautinių judėjimų. Lenkijoje populiaraus nacionalinio kompozitoriaus Moniuszkos kūryboje yra nemažai senos pagoniškos lietuviškos mitologijos bei baltarusių liaudies dainų motyvų. Jis, kaip ir daugelis kitų inteligentų ar rašytojų, save laikė ir „lenku“, ir „lietuviu“, tačiau ne šiandien suprantamos tautybės prasme. Todėl iš pradžių tiek lietuviai, tiek baltarusiai jį bandė laikyti savo tautos atstovu. Tačiau neįmanoma muziko priskirti vienam iš trijų tautinių judėjimų, nes tai neatspindi nei daugiakultūrės viso regiono padėties, nei sudėtingos jo kūrybos.

Bylefeldo aukštosios mokyklos profesorius dr. Manfredas K l e i n a s skaitė paskaitą „Kas buvo Anna Jogszis J. D. H. Temme’s veikale „Lietuvos paveikslai“. Paskaitininkas nurodė, kad į Temme’s veikalus, kaip į Prūsų Lietuvos ir lietuvininkų kultūros ir teisės istorijos šaltinį, iki šiol nebuvo atkreipta dėmesio. Iki šiol literatūros istorija mini Ernstą Wichertą (1831–1902) kaip pirmą vokiečių autorių, kuris savo proza veikaluose pavaizdavo Prūsijos lietuvių gyvenimą. Tačiau Temme (1798–1881), paskirtas tardytoju Ragainėje (1833–1836) ir vėliau Krašto ir miesto teismo direktoriumi Tilžėje (1844–1848); daug anksčiau apie tai rašė. Jis paliko savo autobiografinius užrašus ir bent keturis (kriminalinius) romanus, kurių veiksmas vyksta kaip tik

Prūsų Lietuvoje. Nors tai romanai, tačiau juose yra daug autentiškos medžiagos iš to laiko tos srities gyvenimo. Daug nuorodų apie Prūsų Lietuvą yra ir kituose jo romanuose. Būtų verta Temme's veikalus atidžiau panagrinėti, juo labiau kad apie to meto gyvenimą Prūsų Lietuvoje šaltinių ne taip gausu.

Hamburgo universiteto istorijos seminaro direktorius prof. dr. Norbertas A n g e r m a n n a s kalbėjo apie Lietuvą ir Hanzą. Jis nurodė, kad vokiečių šia tema nesidomėta, mažai kas parašyta. Hanzai – Šiaurės vokiečių pirklių ir miestų sąjungai, kuriai priklausė apie 200 miestų, Lietuva buvo tik partnerė tarp daugelio kitų, bet svarbi partnerė. Ypač Vytautas skatino prekybą su vokiečiais. Hanza Kaune buvo įkūrusi savo kontorą. Iš Lietuvos buvo išvežama kailiai (puošmena turtingiesiems), vaškas (žvakėms), medžio pelenai (chemijai), vėliau žemės ūkio gaminiai, linai, kanapės. Įvežama buvo druska, tekstilės medžiaga, silkės, prieskoniai, alus, vynas, metalai. Lietuvoje nebuvo druskos ir metalų gamybos. Klaipėda nebuvo patrauklus uostas prekybai, prekės kryo labiau į Karaliaučių. Pranešime buvo aptarti sudėtingi transporto keliai ir technika, apžvelgta Kauno kontoros struktūra, tvarka bei veikla.

Instituto Nordostdeutsches Kulturwerk Lüneburge bendradarbis dr. Joachimas T a u b e r i s kalbėjo tema „Baltų advokatas? Vokiečių-lietuvių santykiai 1990–2000 m.“ Jis ypač nušvietė vokiečių valdžios laikyseną Lietuvos atžvilgiu, skirdamas tris jos tarpsnius: vokiečių vaidmuo kovoje dėl nepriklausomybės, santykių raida užmezgus diplomatinis santykius ir Lietuvos pastangos stoti į Europos Sąjungą ir NATO. Prelegentas kritiškai vertino vokiečių laikyseną, ypač nurodė, jog vokiečiai iš pradžių labai mažai rėmė Lietuvą – per daug paisė rusų interesų. Užsimezgas stipresniems Vokietijos-Lietuvos ūkiniams ir kultūriniais ryšiams, vokiečių pozicija ryškiai pakito į pozityvią pusę, tačiau jie, pvz., dar ilgai dėsė panaikinti vizų režimą tarp abiejų valstybių. Tauberis teigė, jog jeigu norima būti advokatu, reikia ir kažką daryti. Jo nuomone, vokiečiai per mažai darbais remia Baltijos kraštų siekius.

Heidelbergo pedagoginio universiteto profesorius dr. Gerdas-Bodo v o n C a r s b u r g a s kalbėjo apie Heidelbergą ir Vilnių kaip dvasios, kultūros, literatūros, mokslo, architektūros ir meno centrą. Paskaitininkas, bendrais bruožais aptardamas abiem miestams būdingus kultūros istorijos aspektus, rado nemaža panašumų. Pabaigoje jis supažindino su Vilniaus ir Heidelbergo pedagoginių universitetų mokytojų lavinimo programomis.

Paskutinę suvažiavimo paskaitą „Lietuvos ekonomikos plėtra Rusijos krizės po-veikyje“ skaitė LR ambasados Bonos skyriaus vadovas dr. Nerijus Ž u k a s. Remdamasis gautais naujausiais Lietuvos ekonomikos rodikliais, jis pristatė dabartinę Lietuvos ūkio padėtį, kuri konsolidavosi ir gerėjo. Jis nurodė Lietuvos ūkio priklausomumą nuo užsienio ir Rusijos krizės padarytą žalą. Svarbiausia ūkio partnerė šiuo metu yra

Europos Sąjunga, o prekybos – Vokietija. Aptartos ir diskutuotos kitos aktualios Lietuvos ekonomikos problemos.

Šeštadienio vakarą koncertavo Eseno Alto teatre dainuojantis klaipėdietis bosas Almas Švilpa ir šiuo metu Karlsrūhėje studijas tęsiantis vilnietis pianistas Vitalijus Baglajus. Jie atliko tarptautinių ir lietuvių kompozitorių kūrinius.

Lietuvių kultūros instituto nariai sekmadienį susirinko aptarti einamųjų reikalų. Buvo išklaustyti pirmininko, bibliotekos vedėjo ir kontrolieriaus pranešimai, aptarta ateities veikla. Instituto archyve saugomas lietuvių išėivių Vokietijoje palikimas nuo 1950 m. ir kita vertinga medžiaga. Centrinės bibliotekos knygos nuo 1996 m. kataloguojamos elektroniniu būdu. Katalogas įjungtas į Pietvakarių Vokietijos bibliotekų katalogų tinklą ir per internetą prieinamas visiems. Susirinkimo nariai patvirtino ateinantiems dvejiems metams LKI valdybą: vedėjas – dr. Vincas Bartusevičius, pavaduotojas – dr. Vilius Lėnertas, sekretorius ir bibliotekos vedėjas – dipl. bibl. Arthuras Hermannas ir kontrolierius muz. Petras S. Odinis.

Vincas Bartusevičius

ISTORIJA IR ETNOLOGIJA LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS XVIII SUVAŽIAVIME

2000 m. birželio 28 – liepos 1 d. Klaipėdos universitete įvykusiame suvažiavime tarp 15 sekcijų veikė ir Istorijos bei Etnologijos ir folkloristikos sekcijos.

Birželio 30 d. vykusioje Istorijos sekcijoje (vadovavo dr. Vacys Vaivada) buvo perskaityta 12 pranešimų. Juos skaitė LKMA akad. habil. dr. Antanas Tykla (LII) – „Valstybinės Romos Katalikų Bažnyčios prievolės LDK XVI a. pabaigoje – XVII amžiuje“. Dar keturi pranešėjai nagrinėjo XVI–XVIII a. Lietuvos Katalikų Bažnyčios problemas: Liudas Jovaiša (VU) – „Merkelis Giedraitis ir katalikiškoji reforma“; Vaida Kamuntavičienė (VDU) – „Lietuvos jėzuitų požiūris į valstybę XVIII a.“; Arvydas Pacevičius (VU) – „Istorinė atmintis ir jos perdavimas LDK vienuolynuose“, Dalia Vasiliūnienė (Kultūros ir meno intas) – „Dominikoniškas Kryžiaus kelias Lietuvoje (istorinis tyrimo aspektas)“. Septyni pranešėjai nagrinėjo XII–XX a. Bažnyčios problemas: Algimantas Katiulis (LII) – „Lietuvių studentų katalikų organizacijos Vakarų Europos universitetuose XIX a. pab. – XX a. pr.: struktūra ir aspiracijos“; dr. Aldona Vasiliuskienė (VU) – „Arkivyskupas M. Reinsys ir jo giminaičiai KGB bylose“; dr. Saulius Kabrys (VU) – „Lietuvos moksleiviai ateitininkai pagrindžio sąlygomis (XX a. 4-asis dešimtmetis)“; dr. Regina Laukaitytė (LII) – „Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia sovietiniu laikotarpiu: persekioji-

mas ar protegavimas“; Arūnas S t r e i k u s (Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras) – „Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchai ir sovietų valdžios antibažnytinė politika“; Egidijus J a s e l i ū n a s (VU) – „Lietuvos pagrindžio katalikiška spauda XX a. 8-ajame dešimtmetyje“; Aušra P a ž e r a i t ė (VU) – „Vienualijos Lietuvoje sovietmečiu: požiūris į pašaukimą ir misiją“.

Birželio 29 d. vykusioje Etnologijos ir folkloristikos sekcijoje (vadovavo LKMA akad. habil. dr. Vacys Milius ir dr. Alfonsas Motuzas) perskaityta 13 pranešimų. Juos skaitė: dr. Alfonsas M o t u z a s (VDU) – „Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių pamaldos – katalikiškosios Europos šiaurės rytinis forpostas“; Rita R e p š i e n ė (LLTI) – „Dievas ir pasaulis kaip du amžini pradai: naratyvinė lietuvių patirtis“; Žilvytis Š a k n y s (LII) – „Jaunimo kalendoriniai papročiai tūkstantmečių sandūroje: tradicijos ir novacijos“; dr. Petras K a l n i u s (LII) – „Liturginių metų laikų paisymas vedybose kaip konfesinės tapatybės išraiška“; dr. Auksuolė Č e p a i t i e n ė (LII) – „Giminystės vaidmuo atkuriant savo tapatumą“; dr. Gražina M a r t i n a i t i e n ė (Kultūros ir meno in-tas) – „Sudūvos geležiniai kryžiai, jų struktūra, puošyba, savitumas“; habil. dr. Romualdas A p a n a v i č i u s (VDU) – „Krikščionybė ir Baltijos tautų kanklės XIX–XX a.“; habil. dr. Vacys M i l i u s (LII) – „Lietuvių etninės kultūros raiška sovietmečio lageriuose ir tremtyse“; Skaidrė U r b o n i e n ė (Lietuvos nacionalinis muziejus) – „Šiaurės ir Vidurio Lietuvos dievdirbiai“; dr. Jonas M a r d o s a (VPU) – „Atlaidai Lietuvoje XX a.: religinis ir socialinis aspektas“; dr. Rasa P a u k š t y t ė (LII) – „Ar krikštatėviai lietuvių visuomenėje tampa antraisiais tėvais?“; Danguolė S v i d i n s k a i t ė (LII) – „Sekmadienio laiko valdymas XIX–XX a. I pusės lietuvių katekizmuose“; Veronika L i l e i k i e n ė (Klaipėdos un-tas), dr. Alfonsas M o t u z a s (VDU) – „Šiaurės vakarų Lietuvos Lurdų apeiginės kultūros lokaliniai ypatumai“.

Algimantas K a t i l i u s, Vacys M i l i u s

ŽIEMGALAI SKIRTA KONFERENCIJA

2000 m. rugpjūčio 25–26 d. Žiemgalos draugija Pakruojo kultūros namuose suorganizavo mokslinę konferenciją, skirtą Juozo Šliavo (1930–1979) 70 metų jubiliejui paminėti. Pagrindinis organizatorius – šios draugijos pirmininkas Robertas Jurgaitis. Konferenciją atidarė Jonas Nekrašius. Įžanginį žodį tarė Robertas Jurgaitis ir Pakruojo seniūnas Virginijus Grigonis. Apie Žiemgalą ir J. Šliavą lietuviškai eilėraščių paskaitė Jonas Ivanauskas, latviškai – Dzintra Irbytė. Pakaitomis pirmininkavo Genė Juodytė, Robertas Jurgaitis, Janina Švambarytė.

Pranešimus skaitė: Birutė S a l a t k i e n ė (ŠU, Šiaulių „Aušros“ muziejus) – „Juozo Šliavo archeologiniai tyrinėjimai“; Pranas R a z g u s (Žeimelio „Žiemgalos“ muziejus) – „Juozas Šliavas – muziejininkas“; Jonas N e k r a š i u s (Lietuvos kultūros fondas, Šiaulių krašto taryba) – „Lietuvos ir Latvijos istoriniai ir kultūriniai ryšiai Juozo Šliavo tyrinėjimuose“; Guntis G e r h a r d a s (Latv. II) – „Žiemgalos gyventojų antropologija I–XVIII a.“; Ilona V a š k e v i č i ū t ė (LII, VPU) – „Moterų liejikių kapai Žiemgaloje“; Audronė Š a p a i t ė (Šiaulių „Aušros“ muziejus) – „Archeologiniai tyrinėjimai Jonišchio mieste“; Erika S t r i š k i e n ė (Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“) – „Diržių kapinynas žiemgalių kultūros kontekste“; Ernestas V a s i l l i a u s k a s (Latv. un-tas) – „XII–XIII a. žiemgalių palaidojimai Latvijoje ir Lietuvoje“; Santa D u o b e l ė (Latv. valst. kultūros paminklų aps. inspekcija) – „Duobelės senkapio XIV a. palaidojimai“; Virginija O s t a š e n k o v i e n ė (Šiaulių „Aušros“ muziejus) – „Dapkūnų senkapio vieta Šiaurės Lietuvos XIV–XVII a. laidojimo paminklų medžiagoje“; Robertas J u r g a i t i s (VPU) – „1326 m. Šiaulių mūšis ir žiemgaliai: problema istoriniuose šaltiniuose bei istoriografijoje“; Artūras D u b o n i s (LII) – „Žiemgaliai imigrantai Lietuvoje“; Stasys Š i m a i t i s (ŠU) – „Du Jonišchio krikšto aspektai. Istorijos ir kultūrantropologijos tyrimai“; Virginijus P u g a č i a u s k a s (LII) – „Lietuvos Žiemgala prancūzmečiu (1812 m.)“; Vytautas Š e r n a s (VDU) – „Lietuvos Žalioji rinktinė ir jos kruvinasis saulėlydis“; Vytautas R a u d e l i ū n a s (Lietuvos fil. ir sociologijos in-tas, VPU) – „Žagarės dvaro teismo knygos kaip istorijos šaltinis“; Vacys M i l i u s (LII) – „Tradicinė valstiečių mityba Vidurio Lietuvos šiaurėje“; Nerija B a r t k u t ė (ŠU) – „Skaistgirio apylinkės mikrotoponimai: darybos ir semantikos sintezė“; Janina Š v a m b a r y t ė (ŠU) – „Tarminis pasakojimas: informacinės ir apibendrinamosios dalies santykis“; Rita U r n i e ž i ū t ė (VU, „Gimtoji kalba“) – „Kelios pastabos dėl Jonišchio šnektos žodžio galo balsių“.

Antrosios dienos pertraukos metu kultūros namuose buvo atidaryta „Žiemgalos draugijos dailininkų tapybos ir grafikos darbų paroda. Jos metu Vytenis R i m k u s ir Romualdas Č a r n a papasakojo apie šios parodos kūrinius, Vitolis T r u š y s – apie „Žiemgalos“ draugijos plenerų istoriją.

Paskutinius du pranešimus skaitė: Povilas S p u r g e v i č i u s (VPU) – „Nuo baroko iki romantizmo: Lygumų parapijos sakralinis menas“; Vytenis R i m k u s (ŠU) – „Dailininkas Juozas Vainauskas“.

Dėl būsimų konferencijų organizavimo kalbėjo B. Salatkienė, J. Kelevičius, V. Didžpetris, M. Šerienė, V. Trušys, V. Raudeliūnas, A. Šimkus.

Konferencijos dalyviams Balsių kaimo etnocentre buvo surengta vakaronė, jos metu Pakruojų etnografinis ansamblis „Verdenė“ (vadovė A. Rukienė) ir atvykusieji

senoje gryčioje ir sodyboje prie laužo dainavo lietuvių liaudies dainas. Be to, buvo surengta išvyka į buvusį Roppų dvarą, kur tenykštis darbuotojas papasakojo šios giminės ir rūmų istoriją.

Pranešimus numatoma išleisti atskiru leidiniu.

Vacys M i l i u s

RENGINYS JUOZO MICKEVIČIAUS 100-OSIOMS GIMIMO METINĖMS PAMINĖTI

2000 m. rugsėjo 28 d. Kretingos muziejus savo rūmuose surengė kraštotyrininko, pedagogo ir ilgamečio direktoriaus Juozo Mickevičiaus 100-ųjų gimimo metinių paminėjimą. Be kretingiškių, dalyvavo gretimų miestų muziejų darbuotojų atstovai. Įžanginį žodį tarė muziejaus direktorė Vida K a n a p k i e n ė.

Pranešimus skaitė: Adomas B u t r i m a s (Vilnius) – „Juozo Mickevičiaus asmenybė“; Vacys M i l i u s (Vilnius) – „J. Mickevičiaus etnografiniai tyrinėjimai“; Aldona K u p r e l y t ė (Plateliai) – „J. Mickevičius ir Plateliai“; Kęstutis Š v ė ž d a v i č i u s (Telšiai) – „Rankraštinis J. Mickevičiaus palikimas Žemaičių „Alkos“ muziejuje“; Julius K a n a r s k a s (Kretinga) – „Juozo Mickevičiaus darbai ir palikimas Kretingoje“.

Renginio proga Kretingos muziejus išleido Juliaus Kanarskio ir Danutės Šorienės parengtą didelio formato 40 psl. iliustruotą leidinį „Istorikui ir muziejininkui Juozui Mickevičiui – 100“. Jame paskelbta J. Mickevičiaus išsamus jo gimtosios sodybos aprašymas „Pamedžių vienkiemio sodyba“, jo darbų bibliografija, turinti tokius skyrius: Publikacijos leidiniuose; Straipsniai periodinėje spaudoje; Kretingos muziejaus moksliniame archyve saugomi rankraštiniai darbai.

Buvo susipažinta su renginio proga parengta paroda: vienoje patalpoje J. Mickevičiaus nuotraukomis, dokumentais ir jo naudotais daiktais parodytas jo gyvenimas, kitoje – dalelė jo surinktų etnografinių eksponatų. Susipažinta su muziejaus dvaro kultūros, archeologinėmis ir etnografinėmis ekspozicijomis. Renginio dalyviams koncertavo Sigutė Trimakaitė ir Justas Dvarionas. A. Kuprelytei vadovaujant buvo aplankyti Pamedžių koplytstulpis (2000 m. Žemaitijos nacionalinio parko atstatytas), kryžius, koplytėlė eglėje, J. Mickevičiaus gimtosios sodybos likučiai, jo kapas Beržoro kapinėse, kur padėta gėlių, tyliai pasimelsta, apžiūrėta buvusioje Platelių dvaro klėtyje įrengta akvarelininko Igno Budrio palikimo paroda.

Žemaitijos nacionalinis parkas savo leidinyje „Šventorkalnis“ (2000 m. Nr. 4) J. Mickevičiaus 100-ųjų gimimo metinių proga paskelbė jo aprašą „Liaudies menas Pamedžių vienkiemyje“, o A. Kuprelytė – straipsnį „Ne sau žeriu praeities kultūros spindulius“.

Vacys M i l i u s

EKSPERIMENTINĖS ARCHEOLOGIJOS KONFERENCIJA ŠIAULIUOSE

1998 m. vasario 6 d. Šiaulių universitete susikūręs Šiaurės Lietuvos istorijos centras aktyviai įsitraukė į šalies mokslinį gyvenimą. Kartu su rėmėjais (Šiaulių „Aušros“ muziejumi, Lietuvos valstybiniu mokslo ir studijų departamentu, Lietuvos kultūros ministerija, Lietuvos mokslininkų draugijos Salduvės skyriumi, firmomis „Gubernija“, MEGA ir kt.) jis Šiauliuose, universiteto patalpose, 2000 m. spalio 5–6 d. surengė tarptautinę konferenciją „Archeologijos paminklas: nuo atradimo iki rekonstrukcijos“.

Pirmoji konferencijos diena buvo skirta pranešimams. Sandra Z i r n ė (Latv. istorijos muziejus) pranešime „Archeologijos paminklai, esantys ypatingoje valstybės saugomoje teritorijoje „Lybių krantas“, aptarė iki 1990 m. Kurše, karinės dalies teritorijoje, buvusių archeologijos paminklų (akmens amžiaus smėlinių gyvenviečių, geležies amžiaus kapinyno „Velnio valtės“, viduramžių ir naujųjų laikų kapinynų išsaugojimo, tyrinėjimo bei eksponavimo problemas. Gintautas Z a b i e l a (LII) pranešime „Archeologiniai tyrinėjimai. Stichija ar tikslingumas“ pagal archeologijos istorijos teikiamus duomenis bei paskutinio dešimtmečio Lietuvos archeologijoje vyraujančias tendencijas paryškino gana stichinę šio mokslo raidą. Aleksiejus L u c h - t a n a s (VU) pranešime „Archeologijos paminklo medžiaga muziejaus rinkiniuose“ pasekė archeologijos dirbinio kelią nuo jo atradimo iki pristatymo muziejaus lankytojui kaip vaizdinę iliustraciją panaudodamas Kernavėje surastą odinį batą. Jonas N a v a s a i t i s (KTU) pranešime „Lieporių įmovinio kirvio sandara ir pagaminimo technologija“ išsamiai aptarė šio geležies amžiaus dirbinio struktūrą ryšium su jo gamybos technologijomis. Jackie W o o d (Kornvelo eksperimentinės archeologijos centras, Anglija) pranešime „Naujos eksperimentinės archeologijos kryptys“ aptarė šiuolaikinės eksperimentinės archeologijos raidos tendencijas Anglijoje, Kornvelo centro veiklą. Birutė S a l a t k i e n ė (ŠU) pranešime „Eksperimentinės archeologijos tikslai – mokslas, edukacija, atrakcija“ palietė dabartinės eksperimentinės archeolo-

gijos raidos Lietuvoje tendencijas, nevengdama ir kritinių pasisakymų bei provokuodama diskusijas. Pastarosios kaip reta Lietuvoje organizuojamose konferencijose išties buvo ilgos ir vaisingos. Pagrindinis dėmesys jose buvo skiriamas konferencijos temos – eksperimentinės archeologijos padėčiai bei raidos tendencijoms Lietuvoje aptarti.

Antroji konferencijos diena buvo praktinė. Jos dalyviai aplankė žymiausius Šiaulių apylinkių archeologijos paminklus: Kryžių kalną, Luponių, Bubių bei Raginėnų piliakalnius, Lieporių gyvenvietę; Raimundas B a l z a (Šiaulių „Aušros“ muziejus) aptarė jų parengimo lankymui ypatybes. Konferencija baigėsi Burbiškių (Radviliškio r.) dvare. Ji pasižymėjo apgalvotu ir sklandžiu darbu. Organizatoriai pranešimus numato išleisti atskiru leidiniu.

Gintautas Z a b i e l a

KONFERENCIJA „PASIPRIEŠINIMO KOVOS ŠVENČIONIŲ KRAŠTE 1944–1953 METAIS“

Nalšios muziejus 2000 m. spalio 6 d. Švenčionyse suorganizavo mokslinę konferenciją „Pasipriešinimo kovos Švenčionių krašte 1944–1953 metais“.

Pranešėjai: Valentas Š i a u d i n i s (matematikos mokytojas, Vilniaus 9-oji vid. m-kla) – „Ignalinos krašto partizanai 1944–1953 metais“; Giedrė G e n i u š i e n ė (istorikė muziejininkė, „Nalšios“ muziejus) – „Tigro rinktinės organizacija ir kovos taktika“ 1948–1949 metais (remiantis surastu rinktinės štabo archyvu); Teresė P i v o r i ū n a i t ė (geografijos mokytoja, kraštotyriminkė, Adutiškio vid. m-kla) – „Adutiškio miškų partizanai“; Laimonas A b a r i u s (istorikas, Visagino kultūros ir sporto skyriaus darbuotojas) – „MVD-MGB specialios grupės (SG) ir spec. priemonės prieš Tigro rinktinės partizanus 1946–1953 metais“; Valdas S t r i u ž a s (istorikas, Kultūros vertybių apsaugos departamento vyresn. specialistas Švenčionių r.) – „Didžiagirio (Antanų girios) partizanų, ryšininkų ir tremtinių dainos, eilėraščiai“.

Po konferencijos buvo diskutuojama svarbia mažai nagrinėta „registravusių partizanų išdavysčių“ tema.

Valdas S t r i u ž a s

KONFERENCIJA „ETNINĖ KULTŪRA XX A. PABAIGOJE“

2000 m. lapkričio 9 d. įvyko Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus suorganizuota konferencija (organizacinio komiteto pirmininkas Petras Kalnius, nariai Auksuolė Čepaitienė ir Vytautas Tumėnas), skirta XX a. pabaigoje Lietuvos gyventojų kultūroje įvykusiems pokyčiams nagrinėti. Įžanginėje kalboje Vacys Milius pristatė ją kaip to šimtmečio pabaigos rezultatų sumavimą, žengiant į XXI amžių.

Konferencijoje 13 institucijų atstovai perskaitė 20 pranešimų įvairiomis etninės kultūros temomis: Petras K a l n i u s (LII) – „Etninės kultūros funkcionavimo posovietinėje visuomenėje ypatumai“; Vacys M i l i u s (LII) – „Lietuvių išėivijos etninės kultūros tyrinėjimai XX a. antroje pusėje“; Jonas M a r d o s a (VPU) – „Apie ikikrikščioniškąją kultūrą XX a. krikščioniškoje kultūroje“; Venantas M a č i e k u s (VU) – „Lietuvių paprotinės teisės normų raida sovietiniais metais ir posovietiniu laikotarpiu“; Stasys Š i m a i t i s (ŠU) – „Žmogus ir visybinės struktūros Lietuvos Žiemgalos ir Šiaurės Lietuvos kultūroje V a. – XX a. pabaigoje“; Regina T a m a š i ū n a i t ė (ŠAM) – „Profesionaliosios dailės santykis su etnine kultūra“; Libertas K l i m k a (VPU) – „Mėnulio kalendoriaus reliktai lietuvių etninėje kultūroje“; Alfonsas M o t u z a s (VDU) – „Lietuvos Kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai: tradicija ir dabartis“; Irma Š i d i š k i e n ė (LII) – „Tautinio rūbo kūrimo prieštaros XX a. pabaigoje“; Irena Regina M e r k i e n ė (LII) – „Pirštinių Latvijoje ir Lietuvoje XX a.: tradicijos savitumai“; Vida S a v o n i a k a i t ė (LII) – „Dabarties tradicija ir neprofesionalioji tekstilė“; Dalia B e r n o t a i t ė - B e l i a u s k i e n ė (LDM) – „Metelių apylinkių audiniai XIX a. pab. – XX a.“; Vytautas T u m ė n a s (LII) (pranešimą perskaitė Žilvytis Šaknys) – „Lietuvos kaišytinių juostų ypatumai“; Janina M o r k ū n i e n ė (LII) – „Odininkystė: išdirbimo technologijų kaita XX a.“; Laura K a z l a u s k i e n ė (LII) – „Lietuvos kalinių buitį ir bendravimo kultūra“; Ilona B u r i n s k a i t ė (VDU) – „XX a. pabaigos medinių kopyltėlių architektūra“; Elvyra U s a č i o v a i t ė (KMI) – „Lietuvių liaudies ornamentų simbolikos tyrimai“; Linas J a š i n a u s k a s (VPU) – „Žemaičių dvasinės kultūros bruožai VI–XII amžiais (XX a. tyrinėjimų duomenimis)“; Aušra S i m o n i u k š t y t ė (VDU) – „Čigonų etnokultūros tyrinėjimų problemos“; Ramūnas T r i m a k a s (VU) – „Alternatyvioji medicina Lietuvoje: tradicinių gydymo būdų transformacijos miestietiškoje kultūroje“.

Konferencijos pabaigoje kilo platesnė diskusija dėl A. Motuzo pranešimo apie tradicinės ikikrikščioniškos kultūros (ypač dainuojamosios tautosakos) ryšių ir sąveikų su XIV a. į Lietuvą atėjusia krikščioniškąją kultūra. Šiuo klausimu savo nuomonę išsakė A. Vyšniauskaitė, I. R. Merkienė, Ž. Šaknys, P. Kalnius, A. Čepaitienė, E. Usačiovaitė. P. Kalnius iškėlė klausimą, ar šią diskusiją nereikėtų perkelti į „Liaudies

kultūros“ žurnalą. Jo vyr. redaktorė D. Rasteniė taip pat paragino etnokultūros tyrinėtojus plačiau skleisti savo idėjas visuomenei šiame žurnale.

Nesutikdamas su S. Šimaičio pranešimo teiginiais apie galimas gamtos ritminių kitimų liekanas kuriant gyvenvietes, pasisakė V. Milius.

A. Vyšniauskaitė komentavo Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos įstatymą ir su juo susijusius uždavinius, kilsiančius etnokultūros institucijoms.

Liaudies buties muziejaus darbuotojas V. Baltrušaitis priekaištavo etnologams mokslininkams, kad jie pernelyg krypsta į teorinius dalykus, prireikus nenori teikti realią pagalbą muziejui ar leidiniui. P. Kalnius iš dalies pripažino toki priekaištą teisingu, tačiau nurodė, kad tolti nuo aprašomosios etnografijos ir imtis teorinių etnologijos dalykų instituto etnologus verčia pats gyvenimas.

Ilona B u r i n s k a i t ė, Petras K a l n i u s

KONFERENCIJA „MIESTO MARGINALIJOS“

Šiaulių universitete 2000 m. lapkričio 9 d. įvykusioje konferencijoje pranešimus skaitė: G. M a ž e i k i s (ŠU) – „Pakartotinis pradinis įsimbolinimas kaip socialinės tikrovės adaptacijos veiksmas“; V. R i m k u s (ŠU) – „Sienlaikraščių epocha“; V. B u t k u s (ŠU) – „Šiauliai kaip marginalinis miestas“; I. D i e l i a u t a s (ŠU) – „Kasdienybės poetika“; M. J a n k a u s k a i t ė (VDA) – „Moterų kultūros klausimu“; A. J u o d r a i t i s (ŠU) – „Asmenybės elgesio pokyčiai kaip marginalinės būklės simptomai“; D. K u o d i e n ė (ŠU) – „Homoseksualų menas“; E. R a m a n a u s k a i t ė (VDU) – „Marginalioji jaunimo muzikinio undergraundo savivoka“; N. V a l a i t y t ė (VDU) – „Baikeriai“; I. B u č a i t ė (VDU) – „Kompiuterinės šokių muzikos kultūra: didžėjai“; M. G e d u t i s (VU) – „Marginalijų (socialinės) moralės normų samprata“; D. M a r g a u s k a i t ė (ŠU) – „Marginalinių grupių poveikis politikai“.

Konferencijoje paliestas ir nagrinėtas platus diapazonas užmirštų, primirštų, nepastebėtų reiškinių, buvusių ir esamų tiek pačioje kultūroje, tiek jos ribinėse ir užribio erdvėse. Iškilto tų reiškinių lokalumo, provincialumo, laikinumo aspektai, vaidmuo ir įtaka istorijos raidai, pačios istorijos sudėtinės dalies tapsmas.

Vytenis R i m k u s

JUBILIEJINIS, DEŠIMTASIS, LIETUVOS KRAŠTOTYROS DRAUGIJOS SUVAŽIAVIMAS

Rudeniui baigiantis, kraštotyrininkai susirinko apžvelgti nueitą penkerių metų kelią. 2000 m. spalio 28 d. Vilniuje įvyko jubiliejinis, dešimtas, Kraštotyros draugijos suvažiavimas. Aptarus, kas pasiekta, geriau matyti spęstinos problemos ar likusios „baltosios dėmės“. Tūkstantmečių sandūroje sparčiai keičiasi mūsų kraštas, tad ir kraštotyroje nuolat randasi naujų darbo barų, kuriems įveikti neretai prireikia naujos metodologijos. Draugijos pirmininkė Irena S e l i u k a i t ė ataskaitiniame pranešime pabrėžė, kad per dešimtį nepriklausomybės metų kraštotyros sąjūdyje sugrįžta prie tikrųjų vertybių, išryškintos naujos darbo kryptys, surasta savoji vieta naujos Lietuvos visuomeniniame gyvenime. Sovietmečiu kraštotyra buvo viena iš dvasiinės rezistencijos formų; jos esmės neįstengė pakeisti nei funkcionieriškas vadovavimas, nei kompartijos ideologinis spaudimas. Judėjimas kilo iš meilės tėviškei, jos istorijai ir kultūrai, etninėms tradicijoms, lietuviybės dvasiai; toks jis ir išliks. Dabar kraštotyros baruose darbuojasi per 3000 žmonių; ne vienam tai jau yra gyvenimo būdas. Dukart tiek sudaro jaunosios kartos pajėgos. Ir šiame suvažiavime buvo renkami labiausiai nusipelnę kraštotyrininkai, suteikiamas jiems garbės vardas. Iš viso Respublikoje dabar yra 140 žmonių, kurių veikla įvertinta šiuo vardu.

Draugijos organizacinė struktūra šiandien nėra visur vienoda. Gerai koordinuojamas darbas Jurbarko, Kauno, Lazdijų, Pakruojo, Šakių, Šiaulių rajonuose, kur savi valdybės išlaiko etatinius organizatorius. Neblogai dirbama Šiaulių mieste, Panevėžio, Prienų, Šilalės, Švenčionių, Vilkaviškio ir Vilniaus rajonuose – čia etatus sėkmingai „pakeitė“ bibliotekų, muziejų, kitų švietimo bei kultūros įstaigų žmonių entuziazmas bei aktyvumas. Šiauliai neužmiršo, kad yra kraštotyros gimtinė: teisininkas Peliksas Bugailiškis draugiją čia įkūrė 1927 m., netrukus pradėjo leisti pirmąjį Lietuvoje etnologijos žurnalą „Gimtasai kraštas“, kaupti eksponatus „Aušros“ muziejui. Kraštotyros pradininkai vienas kitą meiliai vadino „mikeliais“. Ir šiandien čia viskas sumanios koordinatūros Lidijos Praniienės tvirtai sustyguota. Mieste net 18 nevalstybinių muziejų. Jaunimas kraštotyros darbo mokomas „Jaunojo mikelio mokykloje“, kuriai vadovauja doc. Elena Adomavičienė. Šiaulių universiteto studentai ir dėstytojai yra aktyvūs kompleksinių ekspedicijų dalyviai. Surinkta medžiaga patenka į viešosios P. Višinskio bibliotekos kraštotyros fondą, leidžiami jos katalogai. „Aušros“ muziejus teikia kasmetinę P. Bugailiško premiją. Jos laureatais tapo Egidijus Prascevičius – „Daugyvenės“ draustinio įkūrėjas ir vadovas, mokytojas Jonas Krivickas – kraštiečių muziejaus steigėjas, kultūrinės atminties gaivintojas, ir Vidmantas Lopeta – Kurtuvėnų regioninio parko bendradarbis, gamtinės aplinkotyros specialistas, žuvininkystės verslo istorikas. Dar iš kraštotyrininkų veiklos Šiauliuose minėtinos

konferencijos: viena jų buvo skirta mokyklinei kraštotyrai, kita – 65 metų žurnalo „Gimtasai kraštas“ sukakčiai.

Nuosekliai vykdoma Šiaulių rajono kompleksinio tyrinėjimo programa. Kultūros skyriaus vedėja Valė Jurešienė prirėikus gali tartis su Kraštotyros taryba. Geru žodžiu nusipelno vasaros ekspedicijų organizatorės Sigita Lukienė ir Laima Varkalienė. Mokytoja Sigita vos spėja papildyti eksponatais Kuršėnuose įkurtą kalendorių muziejų. Kasmet ten vyksta Kalendoriaus šventė, kurios metu pagerbiamas įdomiausio ar gražiausio metų kalendoriaus autorius. Šiemet laureatu tapo dailininkas ir fotografas Rimantas Dichavičius. Jo kalendoriai įspūdingai pristato Lietuvos menininkus.

Kraštotyros veiklos rezultatai išsiskleidžia įvairiaspalviais kultūros žiedais: knygomis, muziejų ekspozicijomis, darbų rinkiniais, parodomis ir renginiais. Štai koks penkerių metų derlius. Sudaryta per 5,5 tūkst. kraštotyros medžiagos rinkinių. Jie bus panaudoti bendrojo lavinimo mokyklose gimtinei pažinti, pravers mokslininkams, paminklosaugininkams, etninės kultūros puoselėtojams, žiniasklaidai. Gausiausiai tokių darbų parengta Lazdijų rajone – net 452; daug jų atlikta Anykščių, Jurbarko, Kėdainių, Mažeikių, Šiaulių, Trakų rajonuose – kiekviename per 200. Rinkiniuose – autentiški duomenys apie rezistencijos istoriją, prieškarį provincijos kultūrinį gyvenimą, Sibiro tremtinių atsiminimai, kaimų istorijos. Aišku, kraštotyros surinktos medžiagos dažnai nepakanka mokslinei studijai. Antra vertus, be gyvo žodžio, žmonių pasakojimų, vien archyviniais dokumentais paremta istorija lieka sausa ir bespalvė. Patyrusių kraštotyros darbų atitinka ir mokslo metodologijos reikalavimus, be to, juos lengva, įdomu skaityti.

Gausiausiai medžiagos sukaupiama kraštotyros ekspedicijų metu; jų per penkmetį surengta daugiau kaip 300. Aštuoniolika ekspedicijų buvo kompleksinės, vadovaujamos žinomų mokslininkų etnologų, tautosakininkų, kalbininkų, istorikų. Talkino ir nemažas būrys studentų. Per ekspedicijas turime unikalią galimybę pamatyti, kaip keičiasi mūsų kraštas ir jo žmonės, kokios materialinės bei dvasinės vertybės išlieka, kokį paveldą perduodame XXI amžiui. Ekspedicijos pagyvina vietos kultūrinį gyvenimą. Pavyzdžiui, Šaukėnuose įkurtas kraštotyros muziejus (vadovė Elena Burdulienė), Kuršėnų dvare steigiamas amatų centras, eksponatais gerokai pasipildė Skuodo muziejus. Moksleivija dalyvauja tęstinėje respublikinėje ekspedicijoje, kuriai vadovauja Jaunimo turizmo centro darbuotojos V. Petrevičienė ir B. Kazlauskienė. Ekspedicijų medžiaga naudojama rengiant lokalines monografijas. Dabar spaudai rengiami autorių kolektyvo leidiniai apie Veliuoną, Tverečių, Vilniaus verbas ir kt. Gražiai sekasi dirbti „Versmės“ leidyklai, publikuojančiai kraštotyros parašytas valsčių istorijas. Malonu pažymėti, kad prieš suvažiavimą iš spaudos išėjo 12-asis draugijos tęstinio leidinio „Mūsų kraštas“ numeris.

Atskirai verta paminėti kraštotyrininkų išvykas į Karaliaučiaus kraštą. Jų tikslas – gauti sociologinių duomenų apie mūsų tautiečių tenyktį gyvenimą, taip pat fiksuoti sparčiai nykstantį kultūros paveldą. Šių išvykų rezultatas yra ir tai, kad vietos bibliotekose atsirado lietuviškos literatūros skyriai (knygas dovanavo vilniečiai, publikatais pasidalijo Nacionalinė Martyno Mažvydo ir Vilniaus apskrities A. Mickevičiaus bibliotekos), Įsručio (dab. Černiachovskas) pedagoginiame koledže pradėta dėstyti lietuvių kalba ir Lietuvos istorija.

Lietuvoje veikia 380 nevalstybinių kraštotyrininkų įsteigtų muziejų (iš jų 228 mokykliniai). Per penkmetį sukurta daugiau kaip 70 naujų, – šis faktas įtikinamai rodo visuomenės poveikį istorinei atminčiai. Rusnės saloje Kazys Banys savo lėšomis pats restauravo žvejo sodybą, Strūnaičio istoriją pasakoja ekspozicija Petro Pauliukevičiaus troboje Švenčionių rajone; Balušų kaime Balys Kuzmickas įkūrė „Bažnyčios kronikos“ muziejų, Panevėžyje Vytautas Vyšniauskas – pirmąjį policijos istorijos muziejų. Iš Vilniaus rajono irgi geros žinios: Čekoniškėse duris atvėrė Verbų seklyčia, Nemenčinėje – etnografijos muziejus. Ne vienas visuomeninis muziejus šį penkmetį išaugo į valstybinį, pvz., Jonavos, Prienų, Vilkaviškio, V. Kudirkos Šakiuose ir kt. Nevalstybinių muziejų statusą derėtų griežčiau apibrėžti, atnaujinti įstatus.

Suvažiavimo metu buvo susumuoti konkurso „Lietuvos kaimas XXI a. išvakarėse“ rezultatai. Jis skelbtas kartu su „Valstiečių laikraščiu“ bei Lietuvai pagražinti draugija. Parodai pristatyti ištis brandūs darbai. Ne vienas jų išleistas knyga, beje, dažniausiai autoriaus lėšomis. Konkurso rengėjai apdovanojo bibliotekininkę Liuciją Brazdžionienę ir mokytoją Valeriją Štuopiene. Pirmąją – už devynių aplankų Šukionių kaimo Pakruojo rajone istoriją, antrąją aprašė Jonučių kaimą, kuris dabar jau tapo Garliavos dalimi. Nuosekliausiai kaimų istorijos tyrinėjamos Kaišiadorių rajone: čia sukauptos žinios apie visus 800 kaimų ir miestelių. Šio darbo Lietuvoje ilgai nepritrūks – per karą ir sovietmetį išnaikinta 14 tūkst. kaimų.

Klausantis suvažiavimo dalyvių pasisakymų, diskusijų, išryškėjo svarbi mintis: būtent kraštotyra ir etninė kultūra yra tas kelias, kuris jauną žmogų veda į tautinę savimone, suformuoja pilietiškumo nuostatas. Todėl kraštotyros būrelis ir mokyklinis muziejus turi užimti prideramą vietą ugdymo sistemoje.

Suvažiavime vyravo optimistinė nuotaika. Ir vis dėlto akivaizdu, kad valdžios dėmesys tokį svarbų tautos kultūros darbą nuveikiančiai draugijai turėtų būti didesnis. Jau trejus metus draugijos Centro taryba neturi etatinių darbuotojų, neatsiranda bent vieno etato ir žurnalo „Mūsų kraštas“ leidybai. Neaiški Kraštotyros draugijos būstinės Vilniuje ir ten sukaupto gausaus rankraščių fondo ateitis. Suvažiavimas patvirtino pirmininkės ataskaitą ir vienbalsiai perrinko Ireną Seliukaitę naujai kadencijai. Draugijos vairas ištis patikimose ir patyrusiose rankose, tačiau valdžios institucijos privalo padėti išspręsti pribrendusias kraštotyrininkų problemas.

Libertas K l i m k a

KARTOGRAFŲ KONFERENCIJA

Pastaruoju metu realistiškiau pradedama žiūrėti į sovietinio laikotarpio pasiekimus vienoje ar kitoje srityje, prisimenami tegu ir kuklūs, bet svarbūs jubiliejai darbų, pradėtų sovietiniais laikais. Vienas iš tokių renginių, pažymėjusių sistemingų Lietuvos kultūros paveldo kartografinių tyrimų 30-metį, buvo 2000 m. lapkričio 16–17 d. Vilniaus universiteto Senato salėje surengta mokslinė konferencija „Lietuvos kultūros paveldo kartografiniai tyrimai: raida, būklė, perspektyvos“. Ją suorganizavo Vilniaus universiteto kartografijos centras ir Kultūros vertybių apsaugos departamento kultūros paveldo centras.

Konferenciją atidarė Kultūros vertybių apsaugos departamento direktorė D. Varnaitė ir Vilniaus universiteto Gamtos fakulteto dekanas prof. J. Naujalis. A. P i l i - p a i t i s (VU) pranešime „Kartografinio fenomeno raiška Lietuvos paminklosaugoje“ apžvelgė praėjusiais dešimtmečiais kartografų nuveiktus darbus. Bendrame pranešime „Specializuotų informacinių sistemų diegimo ir integracijos problemos paveldosaugoje“ V. K a r č i a u s k a s (KPC) aptarė informacinių sistemų kūrimo istoriją, V. Č i n š y s – dabartinę jų raidos problematiką. R. Ž v i r b l i s (KPC) pranešime „Kultūros vertybių inventorizavimas ir kartografavimas naujų technologijų bazėje“ dėmesį atkreipė į aerofotografijos bei fotogrametrijos metodų taikymą kartografuojant kultūros vertybes. J. G l e m ž a (VDA) pranešime „Fotogrametrijos svarba Lietuvos paminklosaugoje“ apžvelgė šio metodo taikymo fiksuojant baltiškąjį kultūros paveldą pasiekimus. G. B e c o n y t ė (VU) perskaitė pranešimą „Komunikacinių ryšių kaita Lietuvos kultūros paveldo kartografinės informacijos kaupimo sistemoje“, kuriame aptarė Kartografijos laboratorijos indėlį į kultūros paveldo kartografavimą. J. B u č a s (KTU) pranešimą „Kartografijos aktualija – saugotinių kultūros vertybių atlasas“ skyrė paveldosaugoje vartojamoms sąvokoms patikslinti ir gamtos bei kultūros paveldo tarpusavio santykiui. P. K a v a l i a u s k a s (VU) pranešime „Kultūros paveldo kartografinė raiška Lietuvos generaliniame plane“ akcentavo dabartinės kartografijos raidos Lietuvoje tendencijas. Žemėtvarkos aspektu į kartografijos ir paveldosaugos sąlyčio taškus praityje ir dabar pranešime „Žemėtvarka ir kultūros paveldo apsauga“ pažvelgė R. P a l č i a u s k a i t ė (Žemėtvarkos in-tas). J. R i m k u v i e n ė (UAB HNTIT-Baltic Geoinfoservisas) pranešime „Lietuvos kultūros paveldo registras ir pasaulinė Geography Network sistema“ pristatė dabartines geoinformacines sistemas, kurios jau artimiausioje ateityje turi būti pradėtos taikyti kartografiniams darbams. M. D u m b l i a u s k i e - n ė s (VU) pranešimas „Lietuvos kultūros paveldas kartografinės inventorizacijos aspektu“ buvo skirtas atskiriems kultūros paveldo fiksavimo XX a. aspektams aptarti.

Net 6 konferencijoje perskaityti pranešimai buvo skirti archeologijos paveldo kartografavimo problemoms. B. D a k a n i s (KPC) pranešime „Archeologinių vietų kartografavimas“ apžvelgė šioje srityje padarytus darbus. V. Š i m ė n a s (VU)

pranešime „Rytų Lietuvos pilkapynų kartografavimo svarba archeologijai“ analizavo šios archeologijos paminklų rūšies planų sudarymo pasiekimus bei problemas. G. Z a b i e l a (LII) pranešime „Pasaulinės padėčių nustatymo sistemos panaudojimas archeologijos paminklų žvalgymuose“ pristatė pirmuosius darbo su GPS aparatais rezultatus, dėl kurių archeologinių vertybių situaciją nuo šiol tikslinga nurodyti pagal geografines koordinates. L. T a m u l y n a s (KPC) perskaitė pranešimą „Klaipėdos krašto XIX a. vidurio – XX a. pradžios topografiniai žemėlapiai kaip informacijos apie archeologinius objektus šaltinis“, kuriame apžvelgė šios šaltinių grupės panaudojimo archeologiniams žvalgymams galimybes. P. T e b e l š k i o (KPC) pranešimas „Archeologijos objektų, esančių išaiškinamų paminklų ir laikinos apskaitos sąrašuose, apskaita, kartografavimas, archeologijos žvalgomieji tyrimai“ buvo skirtas šių neišskios archeologinės vertės objektų tyrimo darbams. E. I v a n a u s k a s (KPC) pranešime „Panemunės archeologijos objektų žvalgymas ir kartografavimas“ aptarė per pastarąjį dešimtmetį atliktus šių objektų tyrimus ruože tarp Kauno ir Jurbarko.

Kiti skaityti pranešimai irgi buvo glaudžiai susiję su kultūros paveldo tyrimo problematika. J. M i l i a u s (VU) pranešimas „Žemėnaudos elementai kraštovaizdyje: nustatymo, vertinimo ir kartografavimo uždaviniai“ buvo skirtas dabartinių tendencijų žemės ūkyje santykiui su esamu kultūros paveldu. A. B a u t r è n a s (VU) pranešime „Archeologijos paminklų automatizuoto kartografavimo galimybės“ Radviliūnų (Alytaus r.) piliakalnio plano darymo pavydžiu pristatė dabartinių kompiuterinių technologijų taikymą sudarant didelio tikslumo archeologijos objektų topografinius planus. V. V a i n a u s k o (VGTU) pranešimas „Tarptautinių organizacijų požiūris į kartografinių tyrimų panaudojimą paminklosaugoje“ buvo skirtas naujaisioms pasaulinėms tendencijoms šioje srityje. T. D u k s a (Geodezijos ir kartografijos tarnyba) pranešime „Unikalių architektūros paminklų kartografavimas Lietuvoje ir už jos ribų 1972–1982 m.“ aptarė tuo metu Lietuvoje, Baltarusijoje ir Latvijoje padarytus fotogrametrinius šių paminklų matavimus. V. D v a r e c k o (VU) pranešimas „Lietuvos upių slėnių raidos ir kultūros aspektai“ buvo aptarti įvairūs upių slėnių kaip civilizacijos židinių aspektai.

Konferencijos metu buvo ne tik iškelta ir aptarta gausybė šios Lietuvoje dar nepakankamų tyrimų krypties problemų, bet ir pasikeista įvairiose institucijose atliekamo darbo patirtimi, iškelta tokių darbų koordinavimo ateityje problema. Diskusijose įvairiais kultūros vertybių kartografavimo bei kultūros vertybių atlaso sudarymo aspektais pasisakė R. Batūra, B. Dakanis, J. Glemža, D. Varnaitė, G. Zabiela ir kt. Jos dalyviams buvo suorganizuotos ekskursijos į Vilniaus universiteto bibliotekos Senųjų kartografinių leidinių skyrių ir į Lietuvos dailės muziejaus P. Gudyno restauravimo centrą. Konferencijos pranešimus numatoma išleisti atskiru leidiniu.

Gintautas Z a b i e l a

**MOKSLO PROGRAMOS „ŽMOGAUS IR GAMTOS SANTYKIAI NUO
SENIAUSIŲ LAIKŲ IKI KRISTAUS (X–I TŪKSTM. PR. KR.) LIETUVOJE“
2000 METŲ ATASKAITINĖ KONFERENCIJA**

2000 m. gruodžio 8 d. Lietuvos istorijos institute įvyko Lietuvos istorijos instituto, Vilniaus universiteto bei Geologijos instituto vykdomos ir Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamos mokslo programos „Žmogaus ir gamtos santykiai nuo seniausių laikų iki Kristaus (X–I tūkstm. pr. Kr.) Lietuvoje“ 2000 metų ataskaitinė konferencija. Joje buvo aptarti pagal programos temas 2000 m. atlikti tiriamieji darbai. T. O s t r a u s k a s (LII) pranešime „Keramikos gamybos technologijos eksperimentiniai tyrinėjimai“ pristatė įvairių laikotarpių ir kultūrų ikikristinės keramikos gamybos rekonstrukcijų rezultatus. V. J u o d a g a l v i s (LII) perskaitė pranešimą „Varėnės 10-osios senovės gyvenvietės tyrinėjimai. Kompiuterinių archeologinių duomenų bazių kūrimas“. A. G a i g a l a s (VU Gamtos fakultetas) pranešime „Archeologinės keramikos ir akmeninių kirvukų mineraloginiai ir petrografiniai tyrimai“ pateikė įdomių akmens dirbinių, daugiausia kirvelių, ir keramikos žaliavos tyrinėjimų rezultatų. Palinologės M. K a b a l i e n ė (VU Gamtos fakultetas) ir M. S t a n č i k a i t ė (Geologijos tarnyba) perskaitė pranešimus „Gamtinės aplinkos raida Varėnio ežero apylinkėse vėlyvajame ledynmetyje ir holocene žiedadulkių ir diatomėjų analizių duomenimis“ ir „Dubos ežero apylinkių raida poledynmetyje“. B. K a r m a z a (Geologijos institutas) pristatė pranešimą „Molio žaliavos šaltinių susidarymo dėsningumai ir ypatybės Šiaurės, Vakarų ir Vidurio Lietuvoje“. R. T a - r a š k e v i č i u s (Geologijos institutas) pranešime „Archeologijos keramikos geocheminiai tyrinėjimai“ pateikė detalią senosios keramikos bandinių tyrimų statistinę analizę. Programos vykdytojai iš įvairių institucijų pasidžiaugė tarpdisciplininio bendradarbiavimo teikiamais privalumais ir įdomiais rezultatais ir pabrėžė būtinybę dar glaudžiau bendradarbiauti baigiamajame tyrimų etape.

Tomas O s t r a u s k a s

Ekspedicijos

LIETUVOS ISTORIJS INSTITUTO ETNOLOGŲ 2000 M. EKSPEDICIJOS

Kadangi Lietuvos istorijos institutas 2000 m. neturėjo lėšų ekspedicijoms, tai Etnologijos skyriaus darbuotojai dalyvavo „Versmės“ leidyklos ir Lietuvos kraštotyros draugijos organizuotose kompleksinėse ekspedicijose: Raguvos (Panevėžio r.), Kaz-

lų Rūdosi (Marijampolės r.) ir Raudėnų (Šiaulių r.) seniūnijose. Pirmašias dvi ekspedijas finansavo „Versmės“ leidykla, trečią – Šiaulių rajono savivaldybė. O Merkinės (Varėnos r.) ekspediciją finansavo Lietuvos mokslo ir studijų fondas.

Ši ataskaita pateikiama dalyvių pavardžių abėcėlės tvarka.

Ilona B u r i n s k a i t ė liepos 17–23 d. Raudėnuose užrašė 10 senųjų ir naujų paminklų istorijų, padarė daugiau kaip 60 nuotraukų; rugsėjo 20–22 d. rinko medžiagą apie Merkinės kryžių kalnelio istoriją, fotografavo šio kalnelio ir kitus miestelyje stovinčius paminklus (padaryta 72 nuotraukos).

Auksuolė Č e p a i t i e n ė liepos 10–15 d. Raguvoje į diktofoną įrašė 15 vidutinio ir vyresnio amžiaus žmonių pasakojimus temomis „Giminystė ir žmonių bendrumas“ bei „Etninis tapatumas ir simbolinės reprezentacijos“.

Vacys M i l i u s liepos 10–15 d. Raguvos, liepos 17–21 d. Raudėnų ir rugpjūčio 14–18 d. Kazlų Rūdosi ekspedicijose aprašė 16 kaimų ir miestelių kapinių, padarė 158 kapinių elementų ir kitų paminklų nuotraukas.

Janina M o r k ū n i e n ė rugpjūčio 14–19 d. Kazlų Rūdosi ekspedicijoje užrašė 12 respondentų pasakojimus apie kailių ir odos išdirbimo, transporto priemonių gamybos, staliaus amatus, vaistinguosius augalus, padarė 90 nuotraukų.

Rasa P a u k š t y t ė Š a k n i e n ė liepos 3–24 d. Merkinės ekspedicijoje užrašė 32 žmonių pasakojimus apie krikštynas ir vardynas.

Danguolė S v i d i n s k a i t ė liepos 3–21 d. Merkinės apylinkėje užrašė 46 asmenų pasakojimus apie liaudiškąjį religingumą.

Žilvytis Š a k n y s birželio ir liepos mėn. Merkinės ekspedicijoje tema „Jaunimo tarpusavio bendravimo papročiai“ apklausė 28 respondentus tema „Jaunimo tradicinio socialinio gyvenimo formos ir kaita XX a. antroje pusėje“, užrašė 15 respondentų pasakojimus.

Vytautas T u m ė n a s liepos 17–27 d. Raudėnų apylinkėje užrašė 14 asmenų pasakojimus apie juostas ir sapnų aiškinimus. Be to, Šiaulių „Aušros“ muziejuje aprašė pintines ir vytines juostas, padarė 45 jų nuotraukas.

Vacys M i l i u s